

UDK: 355.012 (497.6 Srebrenica) “1995”
Pregledni rad

GENOCID NAD DJECOM U SREBRENICI - SIGURNOJ ZONI UN-A JULA 1995. GODINE

Zilha Mastalić-Košuta
Institut za proučavanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo

Apstrakt: Genocid nad djecom u julu 1995. godine u sigurnoj zoni UN-a u Srebrenici počinjen je pred očima svjetske javnosti. Najodgovorniji zločinci za genocid koji se dogodio u sigurnoj zoni UN-a Srebrenici su: Slobodan Milošević, Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Radislav Krstić, Miroslav Deronjić, Vidoje Blagojević, Dragan Obrenović, Momir Nikolić, Ljubiša Beara i drugi. Pored ubijanja, djeci su nanesene razne psihičke povrede, s kojima će se preživjela djeca nositi zauvijek.

Ključne riječi: djeca, Srebrenica, “sigurna zona”, demilitarizacija, agresija, vojna operacija “Krivaja 95”, Konvencija o pravima djeteta, genocid, glad, Potočari, Holandski bataljon UN-a.

Abstract: The genocide of children during July of 1995 in the safe haven of UN in Srebrenica was committed in front of the world public. The people responsible for the genocide which took place in Srebrenica are: Slobodan Milošević, Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Radislav Krstić, Miroslav Deronjić, Vidoje Blagojević, Dragan Obrenović, Momir Nikolić, Ljubiša Beara and others. Apart from killing, the children were exposed to various psychological wounds which the children will carry forever.

Key words: Children, Srebrenica, “Safe haven”, demilitarisation, aggression, military operation, “Krivaja 95”, Convention on the Rights of the Child, genocide, famine, Potočari, Dutch battalion of the UN.

Uvod

Postoje četiri Ženevske konvencije iz 1949. i dva Dodatna protokola iz 1977, kao i mnoge druge međunarodne konvencije i akti međunarodnog humanitarnog prava koji sadrže pravila kojim se štite djeca u oružanom sukobu. Tu su i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948, Konvencija o pravima djeteta iz 1989, zatim Statut Stalnog međunarodnog krivičnog suda, Otava povelja i mnogi drugi dokumenti. Djeca su tim konvencijama zaštićena i kao osobe koje ne učestvuju u neprijateljstvima. Djeca uživaju svaku opću zaštitu namijenjenu svakom civilnom licu, kao i specijalnu zaštitu, jer čine posebnu ranjivu grupu. Opća zaštita podrazumijeva odnos prema djeci na human način. Moraju biti poštovani njihovi životi, fizički i psihički integritet. Na djecu kao i druge civile zabranjen je napad. Specijalna zaštita podrazumijeva zabranu svakog oblika napastvovanja, a sukobljene strane će osigurati staranje i pomoć djeci koja im je potrebna. Međutim, sva prava djece u Srebrenici, kao i u cijeloj Bosni i Hercegovini na najgrublji način su prekršena i zanemarena.

Bez obzira na sve ove akte, rezolucije, konvencije, sporazume itd., sve vrijeme do potpunog zauzimanja Srebrenice jula 1995. vršeni su različiti oblici zločina i genocid izvršen nad djecom u tom području. Agresor je u toku jedne sedmice u julu 1995. ubio na brutalan način preko 8. 000 Bošnjaka od 14 do 74 godine, gdje je oko 800 djece do 18 godina, zakopao na stotine živih osoba, odvajao djecu od njihovih roditelja i ubijao ih pred njihovim očima, silovao djevojčice, djevojke, deportovao oko 30.000 ljudi, uglavnom žena i djece, natjerao djeda da pojede jetru svom unuku i mnogi drugi stravični primjeri.¹ Sudac Riad iz Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju govori o sudbini koja je zadesila kolonu koja je krenula prema Tuzli 11. jula 1995, gdje jedan očevidac opisuje “kako je više od 100 zarobljenih muslimanskih muškaraca, žena i djece jedna grupa srpskih vojnika polako noževima klala. Djecu su klali pred očima majki...”² Pored fizičkog ubijanja djece, težak oblik obuhvata i psihičko stradanje. Ovakva psihička stradanja ostavljaju trajne posljedice na život djeteta, proizvode stres, depresiju, koja za posljedicu ima poremećaj ličnosti, slabost koncentracije i opću slabost organizma, glavobolje. Sve ove posljedice agresije prisutne su i danas, i predstavljaju veliki problem sa kojim se Bosna i Hercegovina mora nositi. Jedan od načina su i utvrđivanje istine i pravde, koje su spore, a nažalost, ti ljudi moraju i dalje živjeti sa ovim problemima.

¹ Smail Čekić, *Pokolj u Srebrenici jula 1995. Srebrenica, 1995, Knjiga I*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 1998, 23.

² Bianca Yagger, *Optužujem-izdaja Srebrenice. Srebrenica, 1995, Knjiga I*, Sarajevo: 1998, 79-83.

Broj ubijenih i kratkoća likvidacije govore o tome da je u pripremi i izvršenju zločina učestvovalo veoma mnogo organizovanih i discipliniranih izvršilaca, zapravo cijeli politički, upravni, policijski i vojni potencijal velikosrpskih snaga.

Srebrenica do jula 1995.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, općina broji 36.666 stanovnika. Sam grad imao je oko 7.000. Od tog broja Bošnjaka je 75%, Srba 23%, 2% Jugoslavena i ostalih.³ U aprilu 1992. Srebrenica je pala u srpske ruke. Međutim, ubrzo nakon toga srpske snage su otjerane od lokalnih bosanskih odbrambenih snaga. U gradu i njegovoj široj okolini 1992. godine bilo je oko 60.000 ljudi zajedno sa izbjeglicama. Oko Srebrenice nalazile su se srpske snage, pa je stanovništvo Srebrenice bilo odsječeno od ostatka svijeta i držano kao taoci.⁴

Od 11. decembra 1992. srpske snage nisu dopustile prolaz ni jednoj humanitarnoj pomoći.⁵ Dana 12. aprila najmanje 56 ljudi je ubijeno i 106 ranjeno granatiranjem Srebrenice. U ovom trenutku Savjet sigurnosti usvojio je Rezoluciju br. 819 od 16. aprila 1993, kojom se zahtijeva “da sve strane tretiraju Srebrenicu i njenu okolinu kao sigurno područje koje će biti slobodno od svakog napada ili drugih neprijateljskih radnji”. Dana 18. aprila 1993. potpisan je Sporazum o “demilitarizaciji” Srebrenice.⁶ Sporazum je uključivao potpuni prestanak vatre na području Srebrenice, raspoređivanje vojnika UNPROFOR-a, otvaranje vazdušnog koridora za evakuaciju teško ranjenih i bolesnih ljudi do Tuzle, a nijedna strana neće sputavati slobodu kretanja; demilitarizacija treba nastupiti u roku od 72 sata od dolaska snaga UNPROFOR-a i sve oružje koje se nalazi unutar grada treba predati UNPROFOR-u, dozvoliti nastavak dopreme humanitarne pomoći u Srebrenicu, te razmjenu zatvorenika, mrtvih i ranjenih, po principu “svi za sve” pod kontrolom ICRC-a.⁷ U isto vrijeme, postaju učestalije provokacije srpskih snaga, dok je demilitarizovano uglavnom muslimansko stanovništvo.

Nakon što je Srebrenica Rezolucijom 819 proglašena sigurnom zonom pod zaštitom UN-a na to područje se iz susjednih općina koje su zauzele srpske snage doselilo nekoliko desetina hiljada civila. Među ovim izbjeglicama je bio najveći broj

³ *Srebrenica, 1995, Knjiga 2.* Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 1999, 25-26.

⁴ Tilman Zülch, *Srebrenica, 1995, Knjiga I*, 27.

⁵ *Srebrenica, 1995, Knjiga 2*, 23.

⁶ *Isto*, 25.

⁷ *Isto*, 25-26.

žena i djece, jer su se vojno sposobna lica preko šuma prebacivala ka slobodnoj teritoriji. Jedan dio ovih izbjeglica UNHCR je prebacio za Tuzlu, ali je ipak u enklavi ostalo oko 42.000 ljudi.⁸ Sve vrijeme do zauzimanja tog kraja u julu 1995. protiv tamošnjeg, potpuno izoliranog bošnjačkog stanovništva vođeni su specijalni oblici rata i genocidnog uništenja kao što su uskraćivanje vode, struje, ometanje i zabrana dostave humanitarne pomoći, lijekova, energenata i svega onoga što je u biološko-egzistencijalnom smislu neophodno za preživljavanje. Takva situacija je po Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida jedan od elemenata genocida (“nametanje grupi teških životnih uvjeta sračunatih na to da dovedu do njenog potpunog ili djelomičnog fizičkog uništenja”).⁹ Količina hrane koju je UNHCR dopremao na ovo područje iznosila je 220 grama po stanovniku dnevno.¹⁰ U sigurnoj zoni UN Srebrenica na dan 8. novembra 1993. bilo je 11.193 djece mlađe od 18 godina.¹¹

Život u sigurnoj zoni UN-a Srebrenica prema mnogim izvještajima sa terena najviše je ličio na svojevrsan logor u kome su najviše patila djeca. Elementarne životne potrebe za hranom, smještajem i higijenom u demilitarizovanoj zoni Srebrenice nisu se poštivale. To je bio san za njene stanovnike, posebno za djecu, koja su najviše pogođena. Minimalna količina hrane koja je stizala u Srebrenicu nije ni izbliza odgovarala potrebama ljudskog organizma za normalno funkcioniranje, a pogotovo za djecu, koja su se nalazila u fazi razvoja. Neadekvatna zdravstvena zaštita, nedostatak lijekova i loši higijenski uvjeti u stambenim objektima rezultirali su pojavom različitih bolesti, zbog kojih su djeca često umirala ili su preživjela sa teškim posljedicama. Humanitarna i zdravstvena situacija bila je katastrofalna; učestalo je granatiranje manjih sela od strane srpskih snaga, hiljade ljudi su bile bez krova nad glavom, zatim 90% ljudi je pothranjeno i nedostajali su lijekovi. Povećan je broj abortusa, zaraznih bolesti i samoubistava, a psihička situacija stanovništva bila je veoma teška. Dana 6. jula 1995. trinaest osoba je umrlo od gladi i pedeset osoba od tuberkuloze.¹²

Ako govorimo o problemu u mentalnom razvoju djece, treba navesti podatke da su djeca primorana na brzo odrastanje zbog potrebe da se sami bore za život u potrazi za hranom. Dječije igre i radosti zamijenjene su skupljanjem drva za ogrjev, potra-

⁸ Tilman Cilh (Tilman Zülch), *Zločin genocida u Srebrenici. Srebrenica I*, Sarajevo: 1998, 27.

⁹ *Info*, Univerzitetski informativni glasnik, specijalno izdanje. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, juli 2009, 13.

¹⁰ Velid Šabić, *Genocid u srednjem Podrinju 1992-1995*. Sarajevo: 2008, 84.

¹¹ AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, broj: 384/93, 1-2.

¹² T. Zülch, *Zločin genocida u Srebrenici. Srebrenica, 1995, knjiga I*, 29.

gom za hranom i donošenjem vode sa obližnjih izvora za ličnu higijenu. Veliki broj djece ostao je bez očeva, koji su ubijeni. Tako su dječaci sa napunjenih desetak godina na neki način morali brinuti o porodici i mlađoj braći i sestrama. Ako govorimo o dječijoj mladosti, onda se može konstatovati da je ona za djecu na ovom prostoru zauvijek izgubljena sa trajnim i nesagledivim posljedicama. Psihološke rane ove nedužne djece ostat će neizbrisive i nikad dovoljno istražene. Četiri godine agresije za djecu koja su bila tog uzrasta veliki su gubitak u njihovom obrazovanju i daljem školovanju, jer je bilo nemoguće da se školovanje adekvatno organizuje u Srebrenici. Općinski organi vlasti u Srebrenici su pored svih teškoća i problema organizovali nastavu koliko je to bilo moguće. Odvijanje nastave ponudilo je dodatni osjećaj normalnog života djeci i odraslima, ponudile su snagu i vjeru da je moguće preživjeti nemoguće uvjete, glad, žeđ, bolesti, ranjavanje, umiranje. Na površini oko 150 kvadratnih kilometara bilo je smješteno oko 45.000 stanovnika, a o njihovom zdravlju brinulo je 5 ljekara. Osnovnu školu pohađalo je 5.385 učenika, a srednju školu oko 1.025, te zbog nedovoljnog broja nastavnog osoblja nastavu su držali studenti.¹³ Od 9. maja 1993. do 20. septembra 1994. na prostoru demilitarizovane zone Srebrenica ubijeno je 46 ljudi, 39 nestalo i 85 ranjeno.¹⁴ Na širem području općine spaljeno je 81 selo, porušeno i spaljeno 27 džamija i drugih vjerskih objekata, raseljeno oko 22.000 ljudi, ubijeno i nestalo preko 3.000, ranjeno 1820 ljudi, 912 je djece bez jednog ili oba roditelja.¹⁵

Slika iz centra Srebrenice, gdje za vozilima snaga UN-a trči kolona djece da bi rijetki od njih ugrabili bombonu koju im bacaju vojnici UN-a najbolja je slika životnih uvjeta, srebreničkih mališana. Zato i ne čudi podatak da su djeca UNPROFOR-ove vojnike zvali “bombon-čike”. A da nisu svi bili darežljivi u dijeljenju slatkiša, govori podatak da su neki mamili djecu čokoladama i bombonama, i kad dijete priđe da uzme slatkiš, UNPROFOR-ov vojnik bi ga gazio nogom. Neki od ovih vojnika koristili su djecu kao mamac za otkrivanje mina ucjenjujući ih slatkišima.¹⁶

Sve ove činjenice su uvod u nešto što će uslijediti nedugo kasnije, a najveće razmjere će postići jula 1995. godine.

¹³ AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica broj 142/94 od 15. 8. 1994. godine, 1-2.

¹⁴ AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica broj 22/94 od 27. 4. 1994. godine, 1.

¹⁵ AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica broj 22/94 od 27. 4. 1994. godine, 3.

¹⁶ Iskaz ratnog komandanta mr. Velida Šabića.

Pripreme za genocid

Srpske snage su iskoristile primopredaju zaštite sigurne zone UN-a Srebrenica između Kanadskog i Holandskog bataljona, koja je obavljena 1. januara 1995. Tada srpske snage upadaju u enklavu i popravljaju svoj strateški položaj. Zauzimaju povoljne pozicije u zapadnom dijelu enklave i vrše pripreme za borbena djelovanja koja su izvršili u julu 1995. Na sastanku generala Mladića i komandanta UNPROFOR-a 7. marta 1995. Mladić je izjavio da je nezadovoljan režimom sigurnih zona i da će možda preduzeti vojne akcije na istočne enklave, te ukoliko se dogode, garantovat će sigurnost bošnjačkoj populaciji u tom području.¹⁷ Stvarne namjere u vezi sa enklavama u istočnoj Bosni Karadžić je predočio u jednoj direktivi u martu 1995. Izdao je naređenje VRS kako da provodi strategiju definitivnog oslobađanja Podrinja, gdje je trebalo “svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi.”¹⁸ VRS, navodi se u direktivi, trebala je “što pre izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe”. Ovo naređenje je uslijedilo dan nakon sastanka komandanta UNPROFOR-a i generala Mladića i u vrijeme kad se u UN-u raspravlja kako da se završi agresija, te nađe rješenje za enklave u istočnoj Bosni.¹⁹ Četiri dana ranije, 4. marta, na Jahorini su sadržaj direktive temeljito razmotrili vojni i politički vrh Republike Srpske i Savezne republike Jugoslavije, pri čemu je posebna pažnja posvećena Podrinju.²⁰

Da bi popravili svoje pregovaračke pozicije, Srbi su veoma često obustavljali svoje konvoje koji su trebali ući u Srebrenicu, tako da je Radovan Karadžić naredio sljedeće:

“Preko nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad sa UNHCR-om i humanitarnim organizacijama, planskim i nenametljivim retroaktivnim odobravanjem zahtjeva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu, i učiniti ga ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbeći osudu međunarodne zajednice i svetskog javnog mnjenja”.²¹

¹⁷ *Srebrenica 1995, knjiga 3*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2000, 107.

¹⁸ AIIZ, Vrhovna komanda OS Republike Srpske, dt.br. 2/2-11, 8. marta 1995. Komandi 1. i 2. KK i drugima. ICTY, Predmet “Radislav Krstić”, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 28.

¹⁹ V. Šabić, *Genocid u srednjem Podrinju 1992-1995*, 100.

²⁰ *Info*, 14.

²¹ AIIZ, Vrhovna komanda OS Republike Srpske, dt.br. 2/2-11, 8. marta 1995. Komandi 1. i 2. KK i drugima.

Humanitarna situacija u sigurnoj zoni Srebrenica se pogoršavala. Konvoji sa humanitarnom pomoći bili su jako rijetki, te su i snage UN-a bile prisiljene od siromašnih stanovnika kupovati neke namirnice. Enklavom je zavladao strah i panika. Neki muškarci već odranije pokušavaju pronaći spas bježeći preko šuma ka Tuzli. Međutim, srpske snage su kontrolisale sve puteve za prolazak, te su zarobljavale i ubijale te ljude. Na taj način je likvidirano na stotine. VRS (Vojska Republike Srpske) je počela zarobljavati i vojnike UNPROFOR-a i budući da snage UN-a nisu adekvatno odgovorile na ta zarobljavanja i napade, VRS-u je dato zeleno svjetlo da nastavi vršiti genocid i da ih za to neće niko kazniti. Da je sudbina Bošnjaka od tada bila u rukama VRS, potvrđuje i izjava francuskog generala Žanvijeja, vrhovnog komandanta snaga UN-a za bivšu Jugoslaviju, nakon sastanka sa Mladićem u hotelu “Vidikovac” u Zvorniku 4. juna 1995. Rekao je: “Ono što će biti najprihvatljivije za Srbe jeste da se enklave napuste”.²²

Početakom jula 1995. Komanda Drinskog korpusa preduzima neposredne pripreme za vojnu operaciju protiv sigurne zone UN-a Srebrenica pod nazivom “Krivaja-95”.²³

Srebrenica od 6. jula do 10. jula 1995.

Vojska Republike Srpske je 6. jula 1995. počela iz svog raspoloživog arsenala granatirati demilitarizovano područje, te nedugo poslije toga krenula i sa pješadijskim napadom. Snage Holandskog bataljona nisu reagovala, a 8. jula 1995. VRS zarobljava i oklopni transporter sa holandskom posadom. Napadi se nastavljaju, a Radovan Karadžić naređuje zauzimanje Srebrenice. Nakon što su zauzeta sela Pusmulići i Ljubisavići, u samom gradu je zavladao panično i teško stanje. Veliki broj ljudi je tijekom ovih napada od strane VRS ranjen i ubijen. Radovan Karadžić izdaje naređenje Miroslavu Deronjiću: “Miroslave, to sve treba pobiti. Princip zapadna Slavonija”.²⁴ Poslije zauzimanja naselja Bojne i paljenja stambenih objekata od strane VRS, stanovnici Srebrenice napuštaju svoje stanove i bježe prema bolnici i zgradi PTT-a, gdje su se nalazili posmatrači UN-a. Stanovnici Srebrenice nisu uspjeli spri-

²² B. Jagger, Optužujem-izdaja Srebrenice. *Srebrenica, 1995, knjiga 1*, 84.

²³ U Presudi Međunarodnog suda pravde: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, 26. februar 2007, str. 149. navodi se sljedeće: “Pretno vijeće je uvjeren da su sva kriminalna djela koja su počinile snage bosanskih Srba predstavljala dio jednog jedinstvenog plana da se izvrši genocid nad bosanskim muslimanima u Srebrenici, što se vidi i u dokumentu “Operacija Krivaja 95”, čiji je krajnji cilj bio da se uništi enklava, a prema tome, i zajednica bosanskih Muslimana koja tamo živi”. (Blagojević, IZ-02-60-T, Presuda, 17. januar 2005, paragraf 674)

²⁴ ICTY, Predmet “Miroslav Deronjić”, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, 53.

ječiti ulazak VRS u grad, prije svega zbog nedostatka naoružanja (demilitarizacijom je razoružano muslimansko stanovništvo), nepostojanja vojne organizacije, obećanja snaga UNPROFOR-a da će ih oni zaštititi, te nepovoljnih pozicija od prije, kada su snage VRS zauzele okolna područja Kamenicu, Cersku, Konjević-Polje i veći dio slobodne teritorije na području Srebrenice. Neznatna odbrana stanovnika Srebrenice brzo je odbijena od strane VRS, te srpske snage izbijaju na brdo Bojna, 300 metara od centra Srebrenice. Dana 10. jula 1995. dogodio se pravi egzodus. U Srebrenici su se našle izbjeglice iz svih okolnih zauzetih sela, te se cjelokupno stanovništvo moralo povući ka Potočarima i drugim mjestima. Komandant Holanskog bataljona potpukovnik Karemans obećavao je vojnu intervenciju NATO-a na srpske položaje i povlačenje na polazne položaje. Naravno, to se nije dogodilo, a branioци Srebrenice više nisu imali nikakvih izgleda za odbranu grada. Prema razgovoru između majora Simića i Slaviše Zebe,²⁵ VRS je već 10.7.1995. bila kod ulaza u sam grad.

11. juli 1995.

Dana 11. jula 1995. u 13 sati Srebrenica je bila u rukama VRS. Vojsci RS niko nije pružao otpor. Većina stanovništva se povukla u Potočare, dok je u gradu ostalo svega nekoliko stotina osoba. Kolone ljudi iz svih pravaca bježe prema Potočarima, glavnoj bazi UNPROFOR-a. U Potočarima, u krugu fabrike, smjestilo se između 20.000 i 25.000 ljudi. Jedan dio ljudi presijeca ogradu te sklonište traži u skladištima tvornice, dok su se ostali zadržali oko baze – u halama tvornice i poljima. Te izbjeglice VRS granatira i pali kuće, snajperisti gađaju, pa je bio izvjestan broj ubijenih i ranjenih. Djeca, žene i starci uglavnom su potražili spas u Potočarima, dok je bio i jedan određeni broj vojno sposobnih muškaraca nenaoružanih (između 1.000 i 2.000).²⁶ Među njima je bilo i tridesetak gluhočujnih osoba, među kojima i gluhočujna djeca, i uglavnom su svi likvidirani u narednim danima.²⁷ Uvjeti su bili nesnosni, a situacija haotična. Gladni i žedni, uspaničeni i prestrašeni. Bez lijekova i hrane, bez sanitetskih čvorova, a julske vrućine su bile nepodnošljive.

Jedan broj stanovnika Srebrenice (između 10.000 i 15.000), među kojima ima žena i djece, okuplja se u Šušnjarima i organizuje bijeg šumama, dijelom miniranim teritorijem i srpskim linijama ka Tuzli (udaljena oko 50 km), pretpostavljajući šta im se može desiti i ne želeći da dospiju u ruke VRS. Vojska Republike Srpske i MUP

²⁵ AIIZ, ARBiH, RI frekvencija: 785.000 mHz, kanal 9, vrijeme 12.50, učesnici major Simić i Slaviša Zebo, od 10.7.1995.

²⁶ ICTY, Predmet “Momir Nikolić”, br. IT-02-60-PT, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, p. 16362.

²⁷ V. Šabić, *Genocid u srednjem Podrinju 1992-1995*, 100.

Republike Srpske iz raznih pravaca granatiraju tu izbjegličku kolonu. Od samog polaska kolone napadani su artiljerijom, oruđima i borbenim sistemima velikih kalibara. Na jednoj njivi pronađeno je oko stotinu osoba.²⁸ Srpske vojne i policijske snage, uključujući i jedinice iz Srbije i “Republike Srpske Krajine”, 12. i 13. jula 1995. po kratkom postupku na raznim mjestima oko baze UN-a u Potočarima likvidirale su brojne muškarce bošnjačke nacionalnosti, kao i određen broj žena i djece.²⁹

Zlodjela 12. i 13. jula 1995.

Vojnici RS ušli su u Potočare i nekoliko vojnika ušlo je u tvornicu da provjere ima li naoružanih osoba. Vojska je stigla sa četrdeset do pedeset vozila, uključujući manje i veće kamione i mala vojna vozila. Sa njima je stigao i Mladić. Jedna od njegovih izjava tog dana pred TV kamerama bila je: “Ne bojte se. Samo polako, polako. Neka žene i djeca idu prvi. Doći će mnogo autobusa. Prebacit ćemo vas u Kladanj. Odatle ćete preći na teritoriju pod kontrolom Alijinih snaga. Samo bez panike. Neka prvo pođu žene i djeca. Pazite da se ne izgubi ni jedno dijete, ne bojte se. Niko vas neće povrediti.” Nakon izjave za štampu i odlaska kamera, otpočeo je progon oko 20.000 ljudi ispred vojne baze Holandskog bataljona. Trupe VRS smjesta odvajaju muškarce između 14 i 65 godina, kao i mnoge starije. Ti muškarci su kasnije na različitim lokacijama pogubljeni.³⁰

Dana 12. jula 1995. na vanrednoj sjednici Savjeta sigurnosti u New Yorku usvojena je rezolucija br. 1004 (1995), gdje se prema Poglavlju VII povelje traži da “snage bosanskih Srba smjesta prekinu ofanzivu i povuku se iz sigurne zone Srebrenice”.³¹ Naravno, to nikad nije ostvareno. U to vrijeme, kad je noć pala u Potočarima, “Bijela kuća” pred bazom Holandskog bataljona puni se Bošnjacima, dječacima i punoljetnim muškarcima, i otud ih trpaju u jedan hangar, gdje rijetki preživjeli svjedoci pričaju o izvlačenju muškaraca otud i udaranju tupim predmetima i ubijanju. Ranjenici koji su trebali biti prevezeni do Klادنja, kako svjedoci navode izvlačeni su iz autobusa i prisiljavani da pješake do Klادنja. Neki su ubrzo podlegli. Vojnici Holandskog bataljona također su izvijestili o odvođenju određenog broja muškaraca sporednim stazama, te kad su otišli na to mjesto, vidjeli su leševe. Svi ubijeni su na le-

²⁸ *Info*, 16.

²⁹ *Isto*, 15.

³⁰ *Srebrenica 1995, Knjiga 3*, 174-175.

³¹ *Isto*, 178.

đima u predjelu srca imali rane od metaka. Vojnici Holandskog bataljona vidjeli su i odvođenje muškaraca i dječaka u veliku fabriku, a nedugo zatim su se čuli rafali.³²

Procjenjuje se da je 12. jula 1995. odvojeno oko 1.000 muškaraca od 14 godina i pobijeno. Odvođeni su u zgradu “Elektrodistribucije”, te u mjesto Bratunac u Osnovnoj školi “Vuk Karadžić” i hangare Srednjoškolskog centra u Bratuncu. Popodne 12. jula u Potočarima je počelo odvajanje žena, djece i staraca u autobuse, kamione. Tu je vršena i dodatna selekcija. Ako bi ko od muške djece bio fizički napredniji, snage VRS su ga odvajale od majki i odvodile. Odvajani su i starci koji su bili boljeg fizičkog izgleda. Jedan je svjedok izjavio da je 12. jula oko 12 sati vidio jednog vojnika kako je nožem ubio dijete usred gomile prognanika.³³ Iz grupe u Potočarima odvajane su i djevojčice od 15 godina i odvođene su u Bratunac na strijeljanje. Mnoge od njih su prvo silovane.

Kako se smračilo, teror se pojačao. Krici, puščana paljba i drugi zastrašujući zvuci mogli su se čuti tokom cijele noći i niko nije mogao spavati. Vojnici su izvlačili ljude iz gomile i odvodili ih. Neki bi se vratili, a neki ne. Jedan svjedok je ispričao da su te noći odveli trojicu braće, od kojih je jedan bio tek dijete, dok su ostali bili adolescenti. Kada je majka dječaka krenula da ih traži, našla ih je zaklane.³⁴

Polja na kojima su vršene egzekucije obično su se nalazila na osami.

VRS dovodi odvojene muškarce u autobusima i zarobljene ljude koje su hvatali po šumama u pokušaju probijanja do Tuzle, kod nogometnog igrališta u Novoj Kasabi i jednoj poljani u Sandićima. Tu je bilo zatočeno između 1.000 i 4.000 ljudi.³⁵ Po zarobljavanju, neki su odmah i likvidirani. Jedna grupa se predala na poljani Sandići i druga sjeverno od Nove Kasabe na nogometnom igralištu. Sudbina te dvije grupe bila je stravična. Većina je odvedena u Bratunac, dok je stotinjak njih strpano u poljoprivredno skladište u Kravici i pobijeno granatama i paljbom iz laskog naoružanja. Osoblje UN-a pri posjeti Kravicama moglo je vidjeti kosu, krv i ljudsko tkivo zalijepljeno po zidovima ovog skladišta. Vidjeli su se tragovi granata i metaka. Druga grupa ljudi odvedena je na poljanu kod Kravice i ubijena duž obale rijeka, posvjedočio je preživjeli svjedok koji se sakrio ispod mrtvih tijela. U područje Cerske dovedena je u tri autobusa grupa zarobljenih Bošnjaka i strijeljano je najmanje 149 lica. Bili su starosti od 14 do 50 godina. Njih 147 bilo je u civilnoj odjeći. Imali su svezane ruke žicom preko leđa. Nekoliko desetina ubijeno je na putnoj komunikaciji Kravica – Milići. Procjene idu da je zarobljeno oko 6.000 Bošnjaka te da su srp-

³² *Isto*, 181-182.

³³ *Isto*, 184-186.

³⁴ *Isto*, 182-190.

³⁵ ICTY, Predmet “Radislav Krstić”, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 171.

ske snage rasporedile te ljude u nekoliko grupa i tako ih likvidirali. Pristizali su autobusi i odvodili grupu po grupu na masovna pogubljenja. Radovan Karadžić je tražio od Miroslava Deronjića iz Bratunca podatke o broju zarobljenih. Deronjić je odgovorio da ima trenutno 2.000, na šta je Karadžić rekao da “sva roba mora biti smještena u magacine prije 12 sati sutra”.³⁶ Naravno, pod izrazom “sva roba” podrazumijevali su zarobljene Bošnjake.

Nakon naređenja generala Mladića na sastanku da se napravi spisak vojnosposobnih muškaraca u Potočarima, Holandski bataljon je napravio spisak od 239 muškaraca koji je predao VRS i zatim naredio ovim ljudima da napuste Potočare. Ti se ljudi više nikada nisu vratili, odvedeni su i ubijeni su od strane VRS. Na ovom spisku se nalaze dječaci do 18 godina, i to:

- petnaestogodišnji dječaci: Damir Jusić, Meho Hasanović, Mensur Musić;
- šesnaestogodišnji dječaci: Zildžija Begić, Samir Begić, Kadir Suljić, Behadil Hasanović, Meharis Gušić, Mihret Lolić, Suad Bektić, Dahmo Krdžić, Esad Mujić, Fikret Kiverić;
- sedamnaestogodišnji dječaci: Alić Elvis, Nuriya Smajlović, Senad Sirvić, Sabahudin Beganović, Sevdahet Salkić, Muhidin Duraković.

I do osamnaest godina su imali: Elvis Alić, Ahmo Jusić, Dževad Mujić, Admir Mujić, Nedžib Huremović, Tahir Bajramović, Abdulah Salihović. Svi oni su poslani u smrt, iako su molili snage UNPROFOR-a da ih ne predaju, svjesni činjenice šta im se može dogoditi ako padnu u ruke VRS.

Najteže je bilo odvajanje majki od njihove djece. Mnogim ženama otimali su djecu iz naručja i odvodili ih, tako da se više nikada nisu vidjeli. Svjedokinja u Sudu BiH Hajra Čatić priča o odvajanju 14-godišnjeg dječaka, koga je majka pokušala sakriti u deku. Ali nije uspjela. Sina su joj oteli i odveli i više ga nikada nije vidjela. Munira Subašić kaže da su srpski vojnici rekli: “Vidite svoju djecu zadnji put, svi će biti pobijeni.”

Sedamnaestogodišnji dječak Dževad Hafizović rođen je u Zvorniku, živio je sa ocem, majkom i sestrom u Potočarima i svakodnevno je skoro bos pješačio do škole, a bio je među najboljim učenicima u razredu. Odlazeći u šumu, 11. jula rekao je majci: “Zar je stvarno došlo vrijeme da se razilazimo?” Poslije se više nikada nisu vidjeli. Njegova majka i sestra su se godinama nadale da je živ. Njihova nada nestala je juna 2004. kada su pronađeni Dževadovi posmrtni ostaci. Sedamnaestogodiš-

³⁶ AIIZ, ARBiH, frekvencija: 785.000 mHz, kanal 5, vrijeme 20.10, učesnici Deronjić i Karadžić preko posrednika, od 13.7.1995.

nji dječak Rijad Fejzić još nije identifikovan, posljednji put viđen je kad su ga srpski vojnici pokušali razdvojiti od majke, brutalno je udarajući. Blijed i u suzama, rekao je majci: “Mama, molim te, idi.” Huseinović Sadik imao je samo 13 godina kada je ubijen.³⁷

Analiza kose, krvi i ostataka eksplozivnih materijala napravljena je u skladištu Kravica. Jaki su dokazi da je ondje došlo do ubijanja. Na zidovima i podu zgrade vještaci su pronašli tragove hitaca, ostatke eksplozivnog materijala, metaka i čahura, kao i ostatke ljudske krvi, kostiju i tkiva. Forenzički dokazi koje je predložio tužilac upućuju na vezu između skladišta u Kravici, primarne masovne grobnice poznate kao “Glogova 2” i sekundarne grobnice poznate pod nazivom “Zeleni Jadar 5”.

Na spisku žrtava genocida nad stanovništvom sigurne zone UN-a Srebrenica u julu 1995, na kojem se nalazi poimenice 9.503 osobe,³⁸ stoje i:

- petogodišnja djevojčica Edina (Zijad) Mujić, rođena 1990. godine, ubijena 1995.
- četverogodišnja Emina (Nail) Vranjko, rođena 1991, ubijena 11.7.1995.
- trogodišnja Nesiba (Muharem) Alić, rođena 1992. ubijena 11.7.1995.
- Dječak Fahrudin (Jusuf) Smajlović imao je 12 godina, kao i Edin (Habib) Memić, Admir (Amir) Muminović. Remzudin (Hasib) Hasanović i Sadik (Omer) Husejnović imali su 13 godina kad su ubijeni. I mnogi drugi dječaci su ubijeni sa 11, 12, 13 godina i dalje. Jedan broj zarobljenih u Konjević-Polju uključujući i dječake, odvođe na Jahorinu i Trnovo, te ih kasnije ubijaju specijalne jedinice MUP-a Republike Srbije (Grupa *Škorpioni*) što je snimljeno TV-kamerom i plasirano diljem svijeta. Na snimku se vidi i ubijanje šesnaestogodišnjeg dječaka Azmira Alispahića (vidi *Prilog tekstu*).

14. juli 1995. (pokolj u Tišći, Grbavcima, Orahovcu, Pilici i Branjevu)

Iz Bratunca je tokom 14. jula 1995. prevezeno oko 2.000 do 2.500 muškaraca u oko trideset autobusa. Zatočeni su u sali Osnovne škole u Grbavcima. Otud su prevezeni na stratište u Orahovcu. Prethodno su im povezani oči. Egzekuciju je lično nadgledao Ratko Mladić. Pogubljeni su odmah zatrpavani u masovne grobnice. Kasnije će VRS te grobnice prekopati i prenijeti tijela na druge lokacije (“Lažeta 1” i “Lažeta 2”, a zatim još jednom ista tijela prenijeti na lokalitet zvani “Cesta za Hadžiće”).³⁹

³⁷ Tekstovi preuzeti sa postamenata u Spomen sobi u Potočarima.

³⁸ Iz Arhive Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

³⁹ ICTY, Predmet “Radislav Krstić”, br. IT-98-33-T, Presuda paragrafi 220, 221, 222; Predmet “Momir Nikolić”, br. IT-02-60-PT. Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice.

Istog dana VRS iz Bratunca prevozi oko 1.500 do 2.000 zarobljenika do Petkovaca, žicom im veže ruke, tjeraju ih da izuju cipele i kamionima prevoze do brane Petkovci i tamo ih u grupama od 5 do 10 strijeljaju. U tim grupama nalazila su se i djeca. Dvojica zarobljenika su preživjela.⁴⁰

15. juli 1995. (nastavljaju se pokolji u Pilici i Branjevu)

Oko 11 h pukovnik Ljubo Beara upoznao je generala Krstića da ima oko 3.500 paketa (pritom misleći na zarobljene) koje mora razdijeliti, a nema rješenja. Kasnije će pukovnik Beara naći rješenje i organizovati strijeljanje svih 3.500 ljudi.⁴¹

Ostali dani pokolja

Strijeljanja su nastavljena. U Petkovcima, na vojnoj ekonomiji Branjevo došlo je i do potpunog zatvaranja prolaza koloni koja se probijala do Tuzle. Jedan određeni broj (oko 1.500) uspio je stići na slobodnu teritoriju, dok ostali to nisu uspjeli. Velika većina njih je zarobljena i odmah likvidirana, te su na licu mjesta zatrpavani u masovne grobnice. VRS je poduzela sve mjere da pobije što veći broj ljudi iz kolone, što je u velikoj mjeri i uspjela.

Dana 18. jula 1995. komandant Zvorničke brigade Vinko Pandurević naredio je da se zarobljeni ne privode, već na licu mjesta odmah ubijaju. Ubijanje je trajalo do 21. jula 1995. U tom periodu VRS je radila na pronalaženju Bošnjaka i ubijanju. VRS je vodila računa i o izvještavanju sa terena iz Srebrenice. Samo oni mediji za koje je dao pristanak Ratko Mladić mogli su izvještavati. Dana 19. i 20. jula 1995. nastavljeno je sa pronalascima i likvidacijama Bošnjaka.⁴² Vojna policija je 23. jula 1995. po naređenju generala Mladića likvidirala jedan broj ranjenika iz Srebrenice, koji su liječeni u Zvorniku.⁴³

*Optužnice i presude
vezane za događaje u Srebrenici, jula 1995.*

U uvodnom dijelu sam već spomenula najodgovornije zločince za genocid u Srebrenici. Ovdje ću istaći pojedince.

P.16357;p.16356.

⁴⁰ *Info*, 18.

⁴¹ AIIZ, ARBIH, RI, Dokumenti sa radio izviđanja, 200.

⁴² *Srebrenica 1995, knjiga 3*, 201-206.

⁴³ *Info*, 19.

Radislav Krstić osuđen je na 46 godina i proglašen je krivim za genocid, progon putem ubistava, okrutnog i nečovječnog postupanja, terorisanja civilnog stanovništva, prisilnog premještanja i uništavanja lične imovine civila bosanskih muslimana Bošnjaka, ubistva, kao i kršenje zakona i običaja ratovanja. Ovaj postupak dao je mnoge odgovore na pitanja i svjedoci koji su u ovom postupku svjedočili otkrili su mnoge detalje, šta se dešavalo u periodu od 10. do 19. jula 1995. Jedna svjedokinja govori o odvođenju njenog 14-godišnjeg sina: “[...] Iz lijeve kolone iskočio je jedan vojnik i obratio se mom djetetu. Rekao nam je da se sklonimo udesno, a mom sinu je kazao: ‘Mladiću, ti ćeš na lijevu stranu’. [...] Zgrabila sam ga za ruku [...] I onda sam ih molila, preklinjala sam ih: ‘Zašto ga odvodite? Rođen je 1981.’ No on je ponovio naređenje. A ja sam ga tako čvrsto držala, no on ga je zgrabio [...] I uhvatio je mog sina za ruku i odvuкао ga na lijevu stranu. A on se okrenuo i rekao mi: ‘Mama, možeš li mi ponijeti ovu torbu? Možeš li je, molim te, čuvati?’ [...] To je posljednji put da sam mu čula glas.” Akcija sprovođenja genocida u Srebrenici bila je dobro isplanirana i svako je imao određene zadatke.

Vinko Pandurević je rođen 1959. godine u bosanskom mjestu Sokolac. Kada je u Bosni i Hercegovini započeo oružani sukob, imenovan je za zapovjednika snaga VRS-a u Višegradu, koje su kasnije preimenovane u Prvu višegradsku brigadu lake pješadije. Od 12. decembra 1992. do novembra 1996. bio je zapovjednik Prve zborničke brigade lake pješadije (Zbornička brigada). Jedinice njegove brigade učestvovala su u samom zaposjedanju sigurne zone UN Srebrenica. Njegova brigada je kasnije učestvovala u borbama s kolonom bosanskih muslimana koja se povlačila iz sigurne zone UN-a ka Tuzli.⁴⁴ Tokom napada na sigurnu zonu UN-a Srebrenica i ubijanja i pogubljenja muškaraca bosanskih muslimana koja su uslijedila, Vinko Pandurević je u činu potpukovnika komandovao Zborničkom brigadom. Kao zapovjednik brigade bio je odgovoran za planiranje i rukovođenje aktivnostima svih potčinjenih formacija svoje brigade, u skladu s instrukcijama nadređene komande na nivou Korpusa. U izmijenjenoj optužnici, koja je podnesena 27. oktobra 1999. i oštećena 7. decembra 2001, navodi da su početkom jula 1995. jedinice Drinskog korpusa Armije bosanskih Srba (VRS) granatirale sigurnu zonu UN-a Srebrenicu i napale promatračke položaje Holandske jedinice Ujedinjenih naroda, koji su ondje bili smješteni. Snage VRS-a su zatim ušle u Srebrenicu. Do 18. jula 1995. te su snage istjerale ili ubile većinu stanovnika bosanskih muslimana u Srebreničkoj enklavi, i na taj način nastavile kampanju etničkog čišćenja, koja je započela u proljeće 1992. U junu 1997. unaprijeđen je u čin general-majora i do aprila 1998, kad je razriješen dužno-

⁴⁴ www.genocid.org

sti, bio je član Generalštaba VRS-a. Vinko Pandurević se tereti na osnovu lične krivične odgovornosti (član 7(1) Statuta) i/ili, alternativno, po odgovornosti nadređenog (član 7(3) Statuta) za: genocid (član 4 Statuta - genocid; ili, alternativno saučesništvo u genocidu), zločine protiv čovječnosti (član 5 Statuta- pogubljenje; ubistvo; progoni na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, deportacije ili, alternativno, prisilno odvođenje) i kršenja zakona i običaja ratovanja (član 3 - ubistvo).⁴⁵

Ljubiša Beara rođen je 14. jula 1939. u Sarajevu. U maju 1992. imenovan je za načelnika za bezbjednost Glavnog štaba Vojske Republike Srpske (VRS). Bio je na toj dužnosti sve vrijeme na koje se odnosi Izmijenjena optužnica. Za vrijeme napada VRS-a na Srebreničku enklavu, te ubijanja i pogubljenja bosanskih muslimana koja su uslijedila, Ljubiša Beara je imao čin pukovnika i bio načelnik za bezbjednost Glavnog štaba VRS-a. Od 13. jula do 16. jula 1995. godine bio je prisutan na područjima Bratunca i Zvornika. Bio je zadužen za rukovođenje jedinicama Vojne policije Glavnog štaba i za predlaganje načina angažovanja Vojne policije. On je, na općem nivou, bio zadužen i za koordinaciju s organima MUP-a (Ministarstva unutrašnjih poslova) u zonama odgovornosti šest korpusa VRS-a. Ljubiša Beara bio je odgovoran i za zarobljene bosanske muslimane iz Srebrenice u periodu od 11. jula 1995. do 1. novembra 1995. godine.⁴⁶ U toku nekoliko dana nakon napada na Srebrenicu snage VRS-a su zarobile, pritvorile, po prijekom postupku pogubile i pokopale više od 7.000 muškaraca i mladića, bosanskih muslimana iz Srebreničke enklave, a bosanskomuslimanske žene i djecu Srebrenice prisilno premjestile van enklave. Optužnica navodi da je Ljubiša Beara počinio, planirao, poticao, naredio i na druge načine pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje ovih zločina za koje je okrivljen.⁴⁷ Navodi se da je zajedno sa drugim starješinama i jedinicama VRS-a i MUP-a imenovanim u ovoj optužnici bio član i svjesni učesnik udruženog zločinačkog poduhvata, a zajednički cilj im je bio, između ostalog, da žene i djecu iz Srebreničke enklave prisilno premjeste u Kladanj, 12. jula i 13. jula 1995. Cilj im je, također, bio zarobiti, zatočiti, po prijekom postupku strijeljanjem pogubiti, pokopati i nanovo zakopati hiljade bosanskih muslimana, muškaraca i mladića od 16 do 60 godina iz Srebreničke enklave, u periodu od 12. jula 1995. do 19. jula 1995. ili približno do tog datuma. U optužnici se Ljubiša Beara tereti na osnovu individualne krivične odgovornosti (član 7 (1) Statuta) po:

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

- jednoj tački za genocid (član 4 Statuta - genocid; ili, alternativno, saučesništvo u genocidu),
- četiri tačke za zločine protiv čovječnosti (član 5 Statuta - istrebljenje; ubistvo ili progoni na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi; nečovječna djelovanja (nasilno premještanje)
- jednoj tački za kršenje zakona i običaja ratovanja (član 3 Statuta – ubistvo).⁴⁸

Dražen Erdemović, rođen u Tuzli 1971. godine, od majke Hrvatice i oca Srбина, optužen je za zločine protiv čovječnosti, jer je 16. jula 1995. sudjelovao u pokolju Bošnjaka u Srebrenici. Za vrijeme istrage i suđenja izražavao je žaljenje zbog zločina koji je počinio. Erdemović je objasnio kako je morao pucati, jer kada je prvi put to odbio, zapovjednik mu je zaprijetio smrću. Izrečena mu je kazna od deset godina zatvora, koja je nakon žalbe smanjena na pet, jer je Međunarodni sud priznao da je Erdemović bio pod ekstremnim pritiskom. Bio je svjedok tužitelja u slučajevima Krstić i Karadžić–Mladić. Danas je na slobodi i uživa status zaštićenog svjedoka. Iz teksta sa internet stranice *www.genocid.org*, gdje se opisuje jedan dan iz života Dražena Erdemovića, stoji: “Već je prošlo devet sati ujutro kada je Dražen Erdemović sa svojom jedinicom stigao na farmu Branjevo. Toga jutra, kada su ih pokupili iz baze u Vlasenici, nije im rečeno kakav ih zadatak očekuje. Zapovjednik Bruno Gojković nije baš bio razgovorljiv - za čitave vožnje autobusom nije svojim vojnicima rekao kamo idu. Zadaci njihovog Desetog protivdiverzantskog odreda Vojske Republike Srpske obično su bili jasni - izviđanje ili postavljanje eksploziva na neprijateljski teren, o čemu su uvijek bili unaprijed detaljno obaviješteni. Ali ovaj zadatak bio je obavijen velom tajne. Dražen je samo znao da sa sobom nose mnogo municije za pištolje i automatske puške. Nakon kraće vožnje iskrcali su se u blizini neke farme. Bila je to svinjogojska farma, ali sve su zgrade bile napuštene; nije bilo životinja niti ljudi, osim jednog stražara. Nekoliko je vojnika sjelo u sjenu velikog hrasta u dvorištu. Iako je bilo rano prijepodne, već je bilo vruće. Uskoro su na tu farmu počeli pristizati autobusi sa zarobljenicima. Kad je izašao prvi zarobljenik iz autobusa, Dražen je odmah znao o čemu se radi. Počelo je strijeljanje zarobljenika. Dok je otpijao jedan dugi gutljaj šljivovice, Dražen je krajičkom oka ugledao dječaka koji je izlazio iz autobusa. Oči mu nisu bile vezane i Dražen mu je vidio lice, iako je sebi obećao da zarobljenicima neće gledati u lice; to mu je otežavalo posao. Dečko je mogao imati nekih petnaest godina, možda i manje. Bio je go do pojasa i blijeda mu je koža bila izložena suncu. Pogledao je vojnike, zatim leševe u polju. Oči su mu bile sve veće, kao da nisu mogle upiti sve što su vidjele. Kada su zarobljenici kleknuli

⁴⁸ Isto.

ispred Voda, prije naredbe za pucanje, Dražen je začuo dječakov glas. ”Mama”, prošaptao je, ”mama!” Toga je dana Dražen čuo ljude kako mole za svoj život, odrasle muškarce koji su plakali poput djece, obećavali vojnicima novac, automobile, čak i kuće. Mnogi su psovali, neki su ječali. Ali ovaj dječak je zvao majku, kao što djeca obično čine kada se probude iz ružnog sna i žele osjetiti majčinu ruku na čelu”.

Ratko Mladić, koji još nije uhapšen i nalazi se u bjekstvu, optužen je na osnovu krivične i individualne odgovornosti i na osnovu krivične odgovornosti nadređenog po dvije tačke za genocid, sedam tačaka za zločine protiv čovječnosti i šest tačaka za kršenje zakona i običaja ratovanja.⁴⁹

Radovan Karadžić, uhapšen u Srbiji 21. jula 2008. tereti se na osnovu individualne krivične odgovornosti i krivične odgovornosti nadređenog po dvije tačke za genocid, pet tačaka za zločine protiv čovječnosti, tri tačke kršenja zakona i običaja ratovanja i jednoj tački za teške povrede odredaba Ženevske konvencije.⁵⁰

Prekopavanja grobnica

Forenzički dokazi pokazuju da su početkom jeseni 1995. godine srpske snage napravile značajan napor da se prikriju masovna pogubljenja tako što su premještali primarne grobnice u udaljene sekundarne grobnice. Forenzički dokazi također pokazuju da su u periodu od nekoliko sedmica u septembru i početkom oktobra 1995. godine srpske snage iskopale mnoge primarne grobnice i premjestile tijela u udaljene sekundarne grobnice.

Masovne grobnice se i dan-danas otkopavaju, a žrtve se sa počastima sahranjuju što daje osjećaj epiloga za familije koje su izgubile svoje najmilije. Dana 27. juna 2005. godine američki Predstavnički dom je usvojio Rezoluciju i na taj način obilježio desetogodišnjicu genocida u Srebrenici. Rezolucija je višepartijska mjera kojom se obilježavao 11. juli 1995-2005. ili desetogodišnjica srebreničkog genocida, u kojem je preko 8.000 muškaraca i dječaka detaljno i metodično odvojeno od njihovih kćeri, majki, sestara i supruga i potom ubijeno od strane srpskih snaga, zakopano u masovne grobnice i onda prekopano u sekundarne grobnice kako bi se prikrio zločin. Nažalost, pronađene su i tercijarne grobnice, što govori o kakvoj vrsti zločina i kakvim zločincima se ovdje radi.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto.

Prilozi tekstu

*Priča o Azmiru Alispahiću**

Nepoznati dječak napisao je iz svoje perspektive priču o ubijanju Azmira Alispahića, 16-godišnjeg dječaka koji je izveden iz kamiona sa još pet osoba od strane Specijalne jedinice "Škorpioni". Snimak koji je dospio u javnost viđen je u cijelom svijetu.

"Posljednja Azmirova priča" 9.7.2006.

"Trucka kamion. Svaki kamenčić na putu osjetim na mnogobrojnim modricama po svome tijelu. Gledam u nebu krošnje drveća pored kojih prolazimo. Pokušavam disati duboko i udisati vazduh koji dolazi iz vana. Za trenutak mi se pomuti svijest. Vjerovatno, jer se ne sjećam kada sam posljednji put jeo. Misli usmjeravam u želudac. Tražim glad u sebi. Tražim čovjeka u meni. Nema ga. Samo strah koji raste i bol na modricama po tijelu. Ne usudujem se gledati u dvojicu sa puškama. Za pogled oni me nagrađuju modricama. Pitam se zašto? Gledam u oči prijatelja pored mene. Još više se plašim. Nema ništa u njegovom pogledu osim molbe za život. Možda nas zato i udaraju, jer ih pogledom molimo. Možda se boje da se čovjek probudi u njima. Počinjem se tresti. Gledam niz svoje tijelo. Moje pantalone sašivene od padobranskog platna. Već su odavno izbljedjele. Noge mi podrhtavaju. Same odskaču od poda. Ne mogu ih kontrolisati. Pokušavam se smiriti jer me strah još udaraca. Ponovo gledam u zelene krošnje, koje se stapaju u plavetnilo neba. Taj djelić prirodne ravnoteže me smiruje. Ne mogu da udišem sparani vazduh pomiješan s mirisom znoja. Osjetim neugodan miris svoga znoja. Zamišljam mamu kako mi daje čistu bijelu majicu. Skoro da osjetim njenu svježinu. Čujem majčin osmijeh. Sretna je! Mora ovo završiti zbog nje.

Nisam ni osjetio da je kamion stao. Trebamo izaći. Ne mogu se potpuno dići na noge. Pužući izlazim vani. Tek sada osjetim da su žice na rukama previše stegnute. Boli me. Udišem punim plućima svježim planinskim vazduhom. Kao da će mi ga neko ukrasti. Pustio sam vjetar da mi prelazi preko lica. Zamišljam da je to nježna majčina ruka. Uplašio sam se čovjeka sa kamerom. Neće me valjda ismijavati i sramotiti pred kamerom. NE, samo to ne. Bolje

* Azmir Alispahić je šesnaestogodišnji sin srebreničke majke Nure Alispahić, a drugog sina Admira je izgubila na Tuzlanskoj kapiji iste godine, 25. maja 1995.

neka me ubiju. Daću im život, neka ga uzmu, ali ne dam im dostojanstvo. Ne bojim se više smrti, sada me strah za moje dostojanstvo.

Tjeraju nas da legnemo. Jedva to uspijevam. Vezanih ruku i sa bolom u nogama gubim ravnotežu. Psuju nam. Ako me nastave vrijeđati, skočit ću. Usprotiviću im se. Oni će me ubiti i biće mi lakše.

Ubijaju. Jednog po jednog. Ne smijem da gledam jer bojim se svoga bijesa i nezadovoljstva. Mučiće me za krivi pogled. Za protivljenje ko zna šta bi bilo. Ostali smo ja i prijatelj. Neće nas ubiti!?! Brzo su mi riječi jednog od njih razbile tu misao. Doći će red i na nas, ali prvo moramo mrtve skloniti. Ne usuđujem se gledati u prijatelja dok prenosimo tijela. Ne želim to da radim. Neću da im udovoljim. Zato zamišljam sebe u školi. U mislima su mi lica školskih prijatelja. Majka me na kapiji dočekuje pitanjem kako je bilo u školi. Kako je to lijepo.

Uvreda i mrski glas me vraćaju u stvarnost. Okrenuli su me licem prema drveću. Sada ću se sastati sa bratom. Dočekaće me sa osmijehom. Radujem se tome. Možda se i smijem od radosti zbog susreta sa mrtvim bratom. Čekam svoju nagradu. Čekam svoj metak. Čujem cvrkut ptice. Cvrkuće najljepšu pjesmu. Obuzima me sreća. Umrijet ću uz cvrkut ptice, dostojanstveno. Mislim na mamu i porodicu. Vrijeme kao da ne teče. Odjednom, najljepši cvrkut pretvori se u najstrašniji prasak. Uдахnuo sam toliko vazduha, pa me počeo gušiti. Gledam u zelene krošnje. Sada se najljepše stapaju u plavo nebo. Idealno. Trava i vjetar na mome licu pretvoriše se u majčinu ruku [...].”

Navodim i jedan kratki odlomak iz knjige **“Prekinuto djetinjstvo”** grupe autora, knjige u kojoj 9 mladih ljudi, preživjelih mladih ljudi iz Srebrenice koji su tada bili djeca, pišu svoje autobiografske priče.

Nermina Sejdinović je napisala:

“Sretni su ljudi koji se mogu vratiti svom djetinjstvu i tom slikom sjećanja oživjeti neke trenutke. Neke trenutke koji će nas podsjetiti na nešto što je vezano za nas i što ostaje u nama. Moje je djetinjstvo ukradeno. U mom sjećanju nema lijepih slika i nema lijepih zvukova, sve je to rat uništio. [...] Ponekad se ne možemo sjetiti šta je bilo prije nekoliko dana, a u sjećanje dolaze davno prohujali dani djetinjstva. Tako i meni dolaze u sjećanje očeve riječi, ‘Ljubi vas babo, slušajte majku i vidimo se, ako Bog da, za koji dan.’ Ove riječi ostat će urezane u mom sjećanju do kraja života. Otišao je preko šume, vidjela sam mu oči pune suza i kako nestaje u dubini šume.

Krenuli smo prema autobusima koju su nas trebali prevesti na slobodnu teritoriju. Trojica vojnika stala su ispred nas i mome djedu, starcu koji je imao 65 godina, pokazali put prema ‘bijeloj kući’, u koju su odlazili svi muškarci. Osjetila sam na njemu da drhti. Prišao mi je, poljubio me u čelo posljednji put i otišao. S polaskom autobusa potekle su i suze koje se nisu mogle zaustaviti. Osjetila sam majčine dlanove na očima, ali i dan-danas nosim u očima sliku koju su pokušali prikriti majčini dlanovi, ali nisu uspjeli. Čovjek je ležao pored puta, glava mu je bila odvojena od ostatka tijela i bačena po strani, a od tijela je tekao potočić krvi i prelazio sredinom puta... Djeda više nikad nisam vidjela, a od prošle godine njegove su kosti pronašle svoj smiraj u Memorijalnom centru u Potočarima. Očevo obećanje da se vidimo za koji dan pretvorilo se u dvadeset jedan dan. Uspio je. Dvadeset prvi dan je prešao na slobodnu teritoriju i pronašao nas, nakon svega, lutajući šumom, hodajući po mrtvim tijelima, jedući gljive, jabuke i bukov list. Pamtim taj vrisak sreće i drhtaj u očevom zagrljaju [...].”

Nermina je ipak imala sretnije djetinjstvo od mnogih drugih Srebreničana. Njen otac je ipak preživio, što nije slučaj sa hiljadama druge djece. I Nermina je, hvala Bogu, preživjela, što također nije slučaj sa oko 800 druge djece tog jula mjeseca 1995. godine. Ali će Nermina nositi ružne slike iz svog djetinjstva cijeli svoj život.

Dječaku Azmiru Osmanoviću su razdvojili oca i brata, i nikada više nije vidio svog brata, a da tragedija bude veća, njegov drugi jedanaestogodišnji brat od posljedica ratnih trauma se ubio. Azmir u knjizi govori: “Posljedice rata odrazile su se uveliko na moje zdravstveno stanje, i psihičko i fizičko. Iako me za ovaj grad vežu najružnije uspomene, **odlučio sam da živim u njemu**”.

Zaključak

Jula 1995. u sigurnoj zoni UN-a Srebrenica počinjen je genocid, dobro smišljen, isplaniran, efikasno organizovan i izvršen. Ideološki i politički nosilac genocida bio je velikosrpski režim Slobodana Miloševića, a glavni izvršioци su bili Vojska (Savezne republike) Jugoslavije, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, Vlada Republike Srpske, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske i Vojska Republike Srpske.⁵² U Presudi Međunarodnog suda pravde Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore, 26. februara 2007, piše: “Nastojeci eliminirati dio bosanskih Muslimana, snage bosanskih Srba izvršile su genocid. Njihov je cilj bio uništenje četrdeset hiljada bosanskih mu-

⁵² *Info*, 19.

slimana koji su živjeli u Srebrenici. Oni su od svih muškaraca muslimana koji su bili zatvoreni, kako vojnika tako i civila, starih i mladih, oduzimali njihove osobne stvari i osobna dokumenta, te ih namjerno i metodično ubijali, isključivo po osnovi njihovih identiteta. I nad djecom jula 1995. u Srebrenici je počinjen genocid i prekršeni su svi akti Međunarodnog humanitarnog prava kao i ostale međunarodne konvencije o pravima djeteta”■

THE GENOCIDE OF CHILDREN IN THE UN SAFE HAVEN OF SREBRENICA, DURING JULY OF 1995

Zilha Mastalić-Košuta

Summary

During July 1995 in the safe haven of UN in Srebrenica genocide was committed, well planned, efficiently organized and executed. The ideological and political bearer of the genocide was the Great Serb regime of Slobodan Milošević, and the main executors were the Army of the (Federal Republic) Yugoslavia, Ministry of Internal Affairs of Republic of Serbia, the Serb Democrat Party of Bosnia and Herzegovina, the Government of Republic of Srpska, Ministry of Internal Affairs of Republic of Srpska, and the Army of the Republic of Srpska. The Ruling of the International Court of Justice in the case brought by Bosnia and Herzegovina against Serbia and Montenegro, delivered on 26 February 2007, states the following: "By seeking to eliminate a part of the Bosnian Muslims, the Bosnian Serb forces committed genocide. They targeted for extinction the forty thousand Bosnian Muslims living in Srebrenica, a group which was emblematic of the Bosnian Muslims in general. They stripped all the male Muslim prisoners, military and civilian, elderly and young, of their personal belongings and identification, and deliberately and methodically killed them solely on the basis of their identity." During July 1995 in Srebrenica genocide was also committed against children whereby all acts of International humanitarian right and other International conventions about the rights of the child were broken ■